

Sobre André Gide

Pep Sanz Datzira

La trajectòria d'André Gide (París, 1869-1951) comença amb un ressò i una difusió de la seva obra molt limitats i assoleix episodis de gran notorietat pública, ja als anys vint i trenta, no només a la França natal, sinó en diversos països europeus. Gran viatger, enamorat de l'Àfrica, Gide va aventurar-se a explorar els indrets més desconeguts, també els de la consciència i de la personalitat pròpies.

A les acaballes del segle XIX el començament de l'escriptor el van marcar les relacions amb els nuclis simbolistes i el mestratge del seu màxim representant, Stéphane Mallarmé. Gide va publicar en algunes revistes de difusió escassa, però també en algun periòdic de més abast, com el *Mercure de France*. *Les cahiers d'André Walter* (1890) va ser l'obra amb què es va donar a conèixer a un cercle curiosament seleccionat i inevitablement reduït: era un escriptor per a escriptors, i els seus esforços s'encaminaven a acumular prestigi en els cercles literaris, més que no pas a arribar a un nombre significatiu de lectors. També s'inscriu en aquest moment de la trajectòria *Les nourritures terrestres* (1897), narració fragmentària que representa una reacció vitalista i alliberadora contra la rigidesa religiosa de l'àmbit familiar, marcat pel protestantisme intransigent de la mare. El narrador d'aquesta obra, la primera a tenir un cert ressò, advertia Nathanaël, el personatge principal, amb cruesa: «no hi ha res més perillós que la família, la teva habitació, el teu passat».

Ja entrat el segle XX Gide va emprendre el projecte col·lectiu que va marcar de manera determinant la vida literària francesa de les dècades següents: la creació el 1909 de la *Nouvelle Revue Française*. Aquesta publicació, que pocs anys després de la seva creació va donar lloc a l'editorial més important de França, Gallimard, va erigir-se com a plataforma d'un classicisme modern, que defensava la innovació estètica des del respecte absolut a la tradició. Gide va formar part del nucli dirigent fins que en els anys de la Segona Guerra Mundial va emparar-se'n el règim de Vichy, i Drieu La Rochelle va esdevenir-ne director. Molt temps abans, però, la primera guerra europea havia comportat canvis substancials tant en l'obra de Gide com en les seves idees, sobretot pel que fa a la relació amb l'entorn i amb allò que solem anomenar la realitat mundana. Si fins aleshores havia manifestat un cert menyspreu per les qüestions socials, possible gràcies a la situació econòmica privilegiada de què va gaudir tota la vida i en part com a reacció als postulats del naturalisme hegemònic fins al tombant de segle, l'experiència de la Gran Guerra va posar-lo en contacte amb tota mena de problemes d'ordre pràctic.

Tot i que Gide ja havia descobert alguns països de l'Àfrica –Algèria, el Marroc, Tunísia– en els anys de joventut, el 1925 va emprendre un viatge cap a l'Àfrica Equatorial que va impulsar-lo a publicar *Voyage au Congo* (1927) i alguns articles a la premsa que van originar una forta polèmica. L'escriptor era molt crític amb les condicions d'explotació de què es beneficiaven les empreses franceses i l'impacte que això tenia en el territori. A aquesta controvèrsia s'hi afegia l'escàndol que havia provocat tot just un any abans, el 1924, l'edició comercial de *Corydon*, que ja havia donat a conèixer a amics i coneguts anteriorment, i en què l'autor feia una defensa de l'homosexualitat.

La vivència de la realitat colonial i l'interès progressiu de Gide per qüestions que afectaven la col·lectivitat van contribuir sens dubte a l'evolució de les seves idees i a les decisions que va prendre

com a intel·lectual en relació amb el context polític del seu temps. L'acostament progressiu al comunisme el va dur, per exemple, a publicar per entregues *Les Caves du Vatican*, segurament l'obra més coneguda, que el 1914 ja havia donat a conèixer al diari *L'Humanité*, òrgan del Partit Comunista Francès. La primavera de 1935, quan va marxar a l'URSS en companyia d'altres escriptors francesos, no podia saber que el quart dia de viatge pronunciaria un discurs a la plaça Roja de Moscou en el funeral d'estat de Màxim Gorki, l'escriptor emblema del Kremlin. De tornada a França, va provocar, una vegada més, polèmiques enceses, aquesta vegada entre els rengles comunistes, amb la publicació de *Retour de l'URSS* (1936) i *Retouches à mon retour de l'URSS* (1937), en els quals es mostrava crític amb alguns aspectes del règim soviètic, sense que això impliqués renegar-ne.

Gide va passar els anys de la Segona Guerra Mundial allunyat de París, alternant les estades al Migdia francès amb els llargs viatges a Algèria, el Marroc, Suïssa i Tunísia. Durant la postguerra, tot i que tenia una centralitat menor en la vida pública francesa que no pas la que havia tingut als anys trenta, treballava en nous títols i en l'adaptació d'algunes de les seves obres al cinema i al teatre. El 1947 el títol de doctor honoris causa per la Universitat d'Oxford i el Premi Nobel de Literatura el van consagrar com un dels escriptors més destacats del seu temps. L'últim gran reconeixement, pòstum i val a dir que de tota una altra mena, va arribar el 1952, quan la Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii va incloure la totalitat de la seva obra a l'índex de llibres prohibits del Vaticà.

Abans de la publicació en volum de la primera obra de Gide traduïda al català, algunes revistes de referència de les primeres dècades del segle XX ja havien donat a conèixer l'autor francès, fos per mitjà d'articles o bé amb la traducció d'alguns fragments dels seus textos. Tot i això, la primera traducció que va assolir una difusió remarcable va ser *Les caves del Vaticà*, obra de Miquel Llor, que va publicar l'editorial Proa el 1930. Tant abans com durant la Guerra Civil, l'editor Josep Janés i Olivé va incloure quatre títols de Gide als «Quaderns Literaris de La Rosa dels Vents»; algunes d'aquestes obres les va traduir Janés mateix. Un cas emblemàtic, però, és la traducció d'*El Prometeu mal encadenat* (1937), a càrrec del poeta Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Després de la llarga nit franquista, algunes editorials van interessar-se de nou per la literatura de Gide, i dels anys vuitanta ençà traductors com Marta Bes, Joan Casas, Josep Lozano, Francesc Parcerisas, Xavier Pericay i Núria Petit han aprofitat l'obra de Gide als lectors catalans.

Les caves del Vaticà

Xerraire, escamotejador, prestidigitador, acròbata: als primers temps que ell venia a casa nostra, la meva imaginació tot just començava a sortir del llarg dejuni a què l'havia sotmesa Heldenbruck; jo era afamat de meravelles, crèdul i de curiositat tendra. Més endavant Baldi va ensenyar-me els seus jocs; però tot i arribar a conèixer-ne el secret, no va poder esborrar-se'm la primera impressió de misteri quan, la primera nit, el vaig veure que encenia molt tranquil la cigarreta a l'ungla del seu dit xic; després, com que havia perdut al joc, va extreure de la meva orella i del meu nas tantes rubles com li faltaven: coses totes que m'esglaiaren literalment, però que van divertir molt el públic, puix que Baldi deia, sempre amb el mateix aire tranquil: «Sort que aquest xicot és una mina inexhaurible!

André Gide. *Les caves del Vaticà*. Traducció de Miquel Llor. Barcelona: Proa [1930], 1984, p. 84. (A Tot Vent; 202)

El Prometeu mal encadenat

Pel mes de maig de 189..., a les dues de la tarda, es va veure això, que va poder semblar estrany:

En el bulevard que va de la Madeleine a l'Opéra, un senyor gras, de mitja edat, no assenyalat, altrament, per res més que per la seva corpulència poc comuna, fou abordat per un senyor magre, que, somrient i –creiem nosaltres– sense mala intenció, li va donar un mocador que el senyor corpulent acabava de deixar caure. Aquest senyor va donar les gràcies sense frases, i anava a continuar el seu camí quan, canviant d'idea, es va inclinar cap al magre i degué demanar-li una informació, que aquest degué donar-li, car, traient immediatament de la seva butxaca tinta portable i plomes, el senyor gras les allargà sense més explicacions al senyor magre, amb un sobre que fins aleshores havia tingut a la mà. I els que passaven pogueren veure l'home magre escriure-hi tot seguit una adreça. Però aquí comença l'estranyesa de la història, que cap diari, però, no va consignar: el senyor magre, després d'haver tornat la ploma i el sobre, no havia tingut temps de somriure un adéu, quan el senyor gras, per totes gràcies, ja li havia pegat una brusca galtada; després saltà dins d'un fiacre i desaparegué, abans que cap dels espectadors atrets (jo n'era), retornats de la sorpresa, no hagués tingut la idea de deturar-lo.

André Gide. *El Prometeu mal encadenat*. Traducció de Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1937. Reeditat a Quaderns Crema, 1982, p. 11.

Diari. Anys 1914-1918

Sí, les qüestions polítiques m'interessen menys, i les crec menys importants que les qüestions socials; i les qüestions socials, menys importants que les qüestions morals. Perquè al capdavant crec que de fet la «mala organització» de la qual aquí no ens parem de queixar, només és imputable gairebé sempre a la negligència o a la manca de consciència dels empleats, des dels més modestos als superiors, en l'exercici de les seves funcions. No es tracta tant de reformar el sistema com el mateix home, i crec que Paul Valéry l'encertava quan assegurava, l'altre dia, que el més important dels ministeris era el d'Instrucció Pública.

André Gide. *Diari. Anys 1914-1918*. Traducció de Joan Casas. Barcelona: Edicions 62, 1993. (Les Millors Obres de la Literatura Universal. Segle XX; 82), p. 295.

Obres d'André Gide traduïdes al català

Les Caves del Vaticà. Trad. Miquel Llor. Barcelona: Proa, 1930 (reedició: Proa, 1984).

Els Nodriments terrestres. Trad. Simó Santainés. Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1936.

L'Escola de les dones. Trad. Josep Janés i Olivé. Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1937.

Robert. Trad. Josep Janés i Olivé. Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1937.

El Prometeu mal encadenat. Trad. Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1937 (reedició: Quaderns Crema, 1982).

Teseu. Trad. Francesc Parcerisas i Bernadette Serrahima. Barcelona: Columna, 1985.

Retorn de l'URSS, seguit de Retocs al Retorn de l'URSS. Trad. Maria Rosa Vallribera Fius. Barcelona: Edicions de 1984, 1986.

Els Falsificadors de moneda. Trad. Xavier Pericay. Barcelona: Edicions 62, 1989. *L'Immoralista*. Trad.

Marta Bes i Oliva. Barcelona: Edhasa, 1990.

La Porta estreta. Trad. Marta Bes i Oliva. Barcelona: Edhasa, 1990.

La Simfonia pastoral. Trad. Josep Lozano. Alzira: Bromera, 1993.

Diari (1914-1918). Trad. Joan Casas. Barcelona: Edicions 62, 1993 (reedició 2002).

Saül. Trad. Carlota Vicens Pujol. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1998.

Paludes. Trad. Núria Petit. Barcelona: Destino, 2003.